

**Expressed Emotions van Ouders en Depressie bij Adolescenten: Self-Concept Clarity
een Modererende rol?**

Master's thesis (201600204)

Studiejaar 2016-2017

Universiteit Utrecht

Masterprogramma Clinical Child, Family and Education Studies

L. A. Koster (4178017)

Supervisor: Delia Burke

Eerste beoordelaar: Ilona Friso van den Bos

Tweede beoordelaar: Sanne Rasing

Datum: 26 mei 2017

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Voorwoord

Voor u liggen de bevindingen van mijn masteronderzoek naar de modererende rol van Self-Concept Clarity op het verband tussen Expressed Emotions van ouders en depressie bij adolescenten. Huidig onderzoek is onderdeel van het grootschalige CONAMORE onderzoeksproject waaraan verschillende studenten en docenten meewerken.

De afgelopen periode heb ik veel geleerd wat betreft kwalitatief onderzoek doen. Zo heb ik mijn kennis met betrekking tot onderzoek, methoden en statistiek verder ontwikkeld. Ondanks dat het een druk en zwaar jaar was, heb ik het uitvoeren van mijn masterthesis als leerzaam en uitdagend ervaren. De goede begeleiding van mijn supervisor Delia Burke heeft hier zeker aan bijgedragen. Graag bedank ik Delia Burke voor haar positieve woorden, deskundigheid en advies. Tot slot wil ik alle participanten en scholen bedanken voor deelname en inzet voor dit onderzoek.

Utrecht mei 2017

Lisette Koster

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Abstract

This study examines Self-Concept Clarity as a possible moderator in the relationship between Expressed Emotions by parents and depression in adolescents. This study also examines the three direct relations. Data from the fifth wave of the longitudinal research project ' CONflicts And Management Of RElationships ' (CONAMORE) was used. The sample consists of 327 adolescents varying between 10 and 14 years ($M=12.3$), of which 159 were boys (48.6%) and 168 were girls (51.4%). Adolescents filled in three self-report questionnaires. In this study a high level of Expressed Emotions by parents appeared to be related to a high level of depression in adolescents. Also, a high level of Self-Concept Clarity related to a low level of depression in adolescents. In addition, Self-Concept Clarity moderates the relationship between Expressed Emotions by parents and depression in adolescents. However, there was only a moderating effect of Self-Concept Clarity for those with high level of Self-Concept Clarity. The results of this study suggest that the higher the level of Self-Concept Clarity in adolescents the lower the level of depression in adolescents when a high level of emotions are expressed by parents.

Keywords: Self-Concept Clarity, Expressed Emotions, depression, adolescents, parents, adolescence

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Expressed Emotions van Ouders en Depressie bij Adolescenten: Self-Concept Clarity een Modererende rol?

Depressie is een veelvoorkomende psychische stoornis onder adolescenten in Nederland (De Graaf, ten Have, & van Dorsselaer, 2010). De prevalentie van depressie neemt toe tijdens de adolescentie (Gutman & Sameroff, 2004). Zo blijkt dat ongeveer 37.400 (3,8%) van de Nederlandse jongeren in de leeftijd van 13 tot 17 jaar te maken heeft met een depressie (De Graaf et al., 2010). Volgens de Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5) is een depressie een periode die gekenmerkt wordt door een sombere stemming, vermindering van interesse of plezier, concentratieproblemen, gevoelens van waardeloosheid en schuld en recidiverende gedachten aan de dood (American Psychological Association [APA], 2013).

De adolescentie is een kritieke periode voor het ontwikkelen van een depressie en het toenemen van depressieve symptomen. In het leven van een adolescent vinden namelijk snelle en grote veranderingen die plaatsvinden in het leven van een adolescent (Ge, Lorenz, Conger, Elder, & Simons, 1994; Kessler, Avenevoli, & Merikangas, 2001; Kievit, Tak, & Bosch, 2009; Syed & Seiffe-Krenke, 2012). Voorbeelden van deze grote veranderingen zijn naar een nieuwe school gaan, nieuwe vrienden maken en loskomen van ouders. Deze zijn van invloed op het zelfconcept (Wu, Watkins, & Hattie, 2010). Naast deze sociale veranderingen, ondergaan adolescenten ook verschillende biologische en cognitieve veranderingen die leiden tot reorganisatie van hun zelfconcept (Meeus, 2011). Deze veranderingen hebben dan ook invloed op het ontstaan van depressie, wat verschillende negatieve gevolgen met zich meebrengt zoals een terugval van depressie in de volwassenheid (Fergusson, Horwood, Ridder, & Beautrais, 2005), psychosociale beperkingen (Kessler et al., 2003) en suïcidaal gedrag (Tuisku et al., 2006). Deze gevolgen zijn zorgelijk, omdat de adolescentie juist een belangrijke periode is voor het ontwikkelen van sociale relaties en sociale vaardigheden (Van Beek, van Dolderen, & Dubas, 2006). Tevens brengt het maatschappelijke gevolgen met zich mee, zoals een omvangrijke ziektelast en hoge economische kosten (Meijer, Smit, Schoemaker, & Cuijpers, 2006). Het belang van wetenschappelijk onderzoek naar onderliggende mechanismen van de ontwikkeling en het verloop van depressie bij adolescenten wordt dan ook benadrukt.

Een belangrijk onderliggend mechanisme voor depressie bij adolescenten is de kwaliteit van de ouder-adolescent relatie (Cummings & Cicchetti, 1990). Zo blijkt dat een lage kwaliteit van de ouder-adolescent relatie depressieve symptomen bij adolescenten kan

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

voorspellen (Pavlidis & McCauley, 2001; Sheeber, Hops, & Davis, 2001). Andersom blijkt dat depressieve symptomen afnemen wanneer er sprake is van een hoge kwaliteit van de ouder-adolescent relatie (Ackard, Neumark-Sztainer, Story, & Perry, 2006). Ondanks dat adolescenten minder afhankelijk zijn van ouders, blijkt dat de opvoeding en ouder-adolescent interactie nog steeds een belangrijke rol speelt in het emotionele en sociale leven van adolescenten en ontwikkeling van mogelijke psychosociale problemen (Deković & Meeus, 1997; Junger, Mesman, & Meeus, 2003). Adolescenten zijn dan ook erg kwetsbaar voor de negatieve invloeden van een ongezonde familiale omgeving (Asarnow, 1992).

Zo blijkt gebrek aan beschikbaarheid en warmte en een hoge mate van afwijzing een risicofactor te zijn voor de ontwikkeling van een depressie bij adolescenten (Muris, Schmidt, Lambrichs, & Meesters, 2001; Sander & McCarty, 2005). Daarnaast toont wetenschappelijk onderzoek aan dat een negatieve houding van ouders ten opzichte van het kind een risicofactor is voor het ontwikkelen van een depressie (Junger et al., 2003). Vaak worden kinderen met een depressie hard en negatief opgevoed (Dallaire et al., 2006; Ge et al., 1996; Kim et al., 2003). Ook blijken ouders van depressieve kinderen doorgaans kleinerend, afstandelijk, boos en afstraffend (Burbach & Borduin, 1986). De mate van kritiek, vijandigheid en emotionele overbetrokkenheid die wordt geuit door ouders naar kinderen in familierelaties en/of het gezin kan omschreven worden als Expressed Emotion (EE) (Gerlsma & Hale, 1997). Wanneer sprake is van een hoge mate van EE, ervaart een kind doorgaans irritatie, kritiek, opdringerigheid en gebrek aan emotionele steun (Cole & Kazarian, 1988).

Onderzoek suggereert dat kinderen en adolescenten meer kwetsbaar zijn dan volwassenen voor de schadelijke effecten van een hoge mate van EE (Weintraub & Wamboldt, 1996). Zo blijkt dat een hoge mate van EE van ouders samenhangt met de aanwezigheid van meer depressieve symptomen bij adolescenten (Fristad, Gavazzi, Centolella, & Soldano, 1996). Tevens hangt een hoge mate van EE samen met het begin en verloop van depressie bij kinderen en adolescenten. Zo blijkt dat ouders die meer kritiek uiten, samenhangt met een verhoogde kans op depressie bij jongeren. Depressieve stoornissen worden namelijk gekenmerkt door negatieve zelfevaluatie (McCleary & Sanford, 2002). Dit maakt dat verwacht kan worden dat adolescenten met een depressie bijzonder gevoelig zijn voor kritiek of negatieve evaluaties van anderen. Echter, het prikkelbare en negatieve gedrag van depressieve adolescenten kan het risico op kritisch gedrag bij ouders verhogen. (Hamilton, Asarnow, & Tompson, 1997).

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Tevens is Self-Concept Clarity (SCC) een voorbeeld van een mogelijk onderliggend en versterkend mechanisme voor depressie bij adolescenten. SCC verwijst naar de mate waarin het individu zich zeker en stabiel voelt en de mate waarin het individu zichzelf op een positieve en consistente manier beschrijft (Campbell et al., 1996). Mensen met een hoge mate van SCC hebben meer consistente overtuigingen over zichzelf en zullen minder snel hun zelfbeschrijvingen over tijd aanpassen (Campbell, Assanand, & Di Paula, 2003). Een hoge mate van SCC blijkt gerelateerd aan beter psychologisch welzijn (Ritchie, Sedikides, Wildschut, Arndt, & Gidron, 2011). Een lage mate van SCC is daarentegen gerelateerd aan verschillende problemen. Zo blijkt dat de kans op internaliserende problemen zoals depressie, toenemen wanneer adolescenten SCC ontwikkelen en structureren en meer nadenken over zichzelf en het leven (Habermas & Bluck, 2000).

Verskillende onderzoeken concluderen dat er een negatief verband bestaat tussen de mate van SCC en depressie (Bigler, Neimeyer, & Brown, 2001; Schwartz, Klimstra, Luyckx, Hale, & Meeus, 2012; Van Dijk et al., 2013). In vergelijking tot anderen zijn adolescenten die gevoelig zijn voor het ontwikkelen van een depressie eerder geneigd om negatief over zichzelf te denken, zichzelf vaak waardeloos voelen en hoge eisen aan zichzelf stellen (Alloy, Abramson, Murray, Whitehouse, & Hogan, 1997). Ook blijkt dat periodes van verhoogde zelfreflectie tijdens de ontwikkeling van SCC samengaan met de worsteling van jongeren met problemen. Deze worsteling met problemen kunnen leiden tot of bijdragen aan tijdelijke afname van zelfvertrouwen en hoge mate van internaliserende problemen (Bell, Wieling, & Watson 2004; Campbell et al., 2003; Habermas & Bluck, 2000; Panayiotou & Kokkinos, 2006). Daarnaast toont onderzoek aan dat een warme relatie tussen adolescenten en hun ouders op een positieve manier bijdraagt aan de ontwikkeling van SCC (Davis, 2013; Wu, 2009). Ook een hoge kwaliteit van communicatie met ouders voorspelt een hoge mate van SCC van adolescenten (Frijns & Finkenauer, 2009; Van Dijk et al., 2013).

Naar aanleiding van wetenschappelijke literatuur kan geconcludeerd worden dat er zowel een verband bestaat tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten (Fristad et al., 1996; McCleary & Sanford, 2002; Weintraub & Wamboldt, 1996)) als een verband tussen SCC en depressie bij adolescenten (Bigler et al., 2001; Schwartz et al., 2012; Van Dijk et al., 2013). De kwaliteit van de ouder-adolescent relatie wordt gezien als een belangrijke factor in de preventie van depressie bij adolescenten. Desondanks is onbekend of de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten beïnvloed wordt door SCC. Er bestaat namelijk weinig onderzoek naar SCC en de samenhang tussen EE en depressie. Mogelijk modereert

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

SCC deze relatie. Wanneer een adolescent bijvoorbeeld kritiek van ouders ervaart leidt dit namelijk tot depressie. Wanneer de adolescent daarnaast ook een lage mate van SCC heeft, versterkt dit mogelijk het (verder) ontwikkelen van depressie omdat de persoon onzeker is en het moeilijk vindt om positief naar zichzelf te kijken (Campbell et al., 1996). Ook zijn adolescenten mogelijk in meerdere mate kwetsbaar voor het beschadigende effect van een hoge mate van EE van ouders dan volwassenen. Daarnaast kan SCC een beschermende rol spelen tegen belangrijke levensstressoren, omdat mensen met een hoge mate van SCC mogelijk minder beïnvloed worden door en beter om kunnen gaan met negatieve evaluaties (Weintraub & Wamboldt, 1996). Het is dan ook van belang om onderzoek te doen naar SCC als mogelijk modererende factor in de relatie tussen LEE van ouders en depressie bij adolescenten. Wanneer dit modererend effect aanwezig blijkt, dient diagnostiek en behandeling van depressie bij adolescenten zich te richten op het in kaart brengen en helpen verbeteren van SCC.

In huidig onderzoek wordt onderzocht in hoeverre de relatie tussen EE van ouders en depressie van adolescenten gemodereerd wordt door SCC. Allereerst wordt onderzoek gedaan naar de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Op basis van eerder onderzoek wordt een positieve relatie tussen EE van ouders en depressie van adolescenten verwacht (Fristad et al., 1996; McCleary & Sanford, 2002; Weintraub & Wamboldt, 1996). Dit betekent dat een hoge mate van EE van ouders samenhangt met meer depressie bij adolescenten. Verder wordt op basis van eerder onderzoek verwacht dat er een negatief verband bestaat tussen SCC en depressie bij adolescenten (Bigler et al., 2001; Schwartz et al., 2012; Van Dijk et al., 2013). Dit betekent dat een lage mate van SCC samenhangt met meer depressie bij adolescenten. Wat het modererend effect van SCC betreft, wordt verwacht dat de relatie tussen EE van ouders en depressie van adolescenten sterker is bij een lage score op SCC. Huidig onderzoek kan inzichten opleveren over het belang van SCC in diagnostiek en/of behandeling van depressie. Dit is van belang omdat, zoals eerder benoemd, depressie veel voorkomt onder Nederlandse adolescenten en het negatieve gevolgen met zich meebrengt voor zowel de adolescent als de maatschappij. Op deze manier kan een bijdrage worden geleverd aan het waarborgen van de gezondheid van Nederlandse adolescenten.

Methode

Participanten

Er is in huidig onderzoek gebruik gemaakt van data uit het longitudinale onderzoeksproject 'CONflicts And Management Of Relationships' (CONAMORE).

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

CONAMORE is een doorlopend onderzoek dat interacties met ouders en leeftijdgenoten, de emotionele relaties en algemene bezigheden van adolescenten onderzoekt. Huidig onderzoek heeft zich gericht op de adolescentensteekproef van de vijfde meetronde van het CONAMORE project. In totaal hebben 327 adolescenten waarvan 159 jongens (48.6%) en 168 meisjes (51.4%) deelgenomen aan het onderzoek. De leeftijd van de adolescenten varieerden van 11 tot en met 14 jaar ($M=12.3$, $SD=.53$). Van de respondenten is 98.5% van de adolescenten in Nederland geboren, 0.30% in Marokko en de overige 1.4% in een ander land.

Procedure

De participanten zijn middels twaalf verschillende aselect gekozen middelbare scholen in de provincie Utrecht verworven. Van de scholen die zijn benaderd, besloot 60% van de scholen deel te nemen. Participanten en hun ouders hebben een uitnodiging ontvangen, zijn geïnformeerd over de doelen van het onderzoek en voorzien van schriftelijke toestemming. Vertrouwelijkheid van antwoorden werd verzekerd. Onderzoekers hebben de scholen bezocht en deelnemende adolescenten gevraagd te verzamelen in klaslokalen. Tijdens elke meetronde hebben participanten na schooltijd zelfrapportagevragenlijsten ingevuld in de klas op de (middelbare) school. Gedurende het onderzoek hebben opgeleide onderzoeksassistenten zowel mondelinge als schriftelijke instructies geboden. Participanten zijn beloond met tien euro per vragenlijst.

Meetinstrumenten

Expressed emotions. De onafhankelijke variabele “Expressed Emotions” (EE) wordt gedefinieerd als de door adolescenten ervaren kritiek, opdringerigheid, vijandigheid, irritatie, opbouwende kritiek en gebrek aan emotionele steun van ouders binnen familierelaties ofwel het gezin. EE werd gemeten door middel van de zelfrapportagevragenlijst ‘Level of Expressed Emotions’ ([LEE] Gerlsma & Hale, 1997). Deze vragenlijst bestaat uit 46 items en meet vijf factoren, namelijk gebrek aan emotionele steun, opdringerigheid, irritatie, kritiek en opbouwende kritiek. Adolescenten gaven op een 4-punts Likertschaal (1= *waar*, 4=*onwaar*) aan of zijn of haar ouders zich gedurende de afgelopen 3 maanden zich op een bepaalde manier hebben gedragen. Voorbeelden van uitspraken zijn: “Hebben veel kritiek op mij”, “Bemoeien zich overal mee”. Een hoge totaalscore op de vragenlijst LEE betekent een lage mate van EE (minder kritiek, opdringerigheid, vijandigheid, irritatie, opbouwende kritiek en meer emotionele steun). Andersom betekent een lage totaalscore een hoge mate van EE (meer kritiek, opdringerigheid, vijandigheid, irritatie, opbouwende kritiek en minder emotionele

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

steun). Er is sprake van een hoge mate van interne consistentie van de LEE vragenlijst (Cronbach's $\alpha = .86$).

Depressie. De afhankelijke variabele "depressie" werd gemeten door middel van een zelfrapportagevragenlijst namelijk de Children's Depression Inventory (CDI; Craighead, Smucker, Craighead, & Ilardi, 1998). Deze vragenlijst is een screeningsinstrument en meet met behulp van 27 items gedragsmatige, cognitieve en affectieve depressiesymptomen voor kinderen van 7 tot 17 jaar. Adolescenten gaven op een 3-punts Likertschaal (1= *niet waar*, 3= *erg waar*) aan in hoeverre de uitspraken wel of niet op hem of haar van toepassing zijn.. Voorbeelden van uitspraken zijn: "Niets is nog leuk" en "Ik doe alles verkeerd". De totaalscore indiceert de mate van de ernst van de depressie. Een totaalscore van 19 op de CDI betekent een hoge mate van depressie. Er is sprake van een hoge mate van interne consistentie van de CDI (Cronbach's $\alpha = .90$).

Self-concept clarity. Self-Concept Clarity (SCC) verwijst naar de mate waarin het individu zich zeker en stabiel voelt en de mate waarin het individu zichzelf op een positieve en consistente manier beschrijft. SCC werd gemeten door middel van een zelfrapportage vragenlijst, namelijk de SCC scale (Campbell et al., 1996). Deze vragenlijst bevat 12 items, zoals "Ik vraag me vaak af wat voor persoon ik nu eigenlijk ben" en "Mijn ideeën over mezelf zijn vaak in conflict met elkaar". Adolescenten gaven op een 5-punts Likertschaal (1= *zeer mee oneens*, 5= *zeer mee eens*) aan in hoeverre de items het beste bij zijn of haar mening past. Een hoge totaalscore op de SCC scale betekent een lage mate van SCC. Binnen deze studie is er sprake van een hoge mate van interne consistentie van de SCC scale (Cronbach's $\alpha = .89$).

Analyse

De data is middels het statistische programma IBM SPSS versie 21 geanalyseerd en weergegeven in beschrijvende statistiek. Voorafgaand aan de analyse zijn de assumpties normaliteit, lineairiteit, homoscedasticiteit en multicolineairiteit gecontroleerd.

Allereerst is door middel van een median split de moderator variabele SCC omgezet naar een dichotome variabele. Hierbij is de mediaan van de moderator vastgesteld. Waardes boven de mediaan zijn gelabeld als een hoge mate van SCC en waardes beneden de mediaan zijn in de categorie lage mate van SCC geplaatst. Een median split blijkt een veelgebruikte legitieme methode om continue variabelen om te zetten naar dichotome variabelen. Het zorgt voor een meer eenvoudige en overzichtelijke analyse (Iacobucci, Posavac, Kardes, Schneider, & Popovich, 2015). Vervolgens zijn de variabelen EE van ouders, depressie en SCC bij adolescenten in de lineaire regressieanalyse opgenomen om de eerste twee hypothesen te

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

onderzoeken. Vervolgens is de interactieterm (SCC*EE) toegevoegd om te onderzoeken of SCC modereert in de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten.

Resultaten

In tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken van deze studie voor de totale groep participanten weergegeven. Uit de correlaties, zoals weergegeven in tabel 2, bleek dat er sprake is van een significante samenhang tussen alle variabelen. Zo bleek dat een hoge mate van EE samenhangt met minder depressie. Een lage mate van SCC hing samen met een hoge mate van EE. Een hoge mate van SCC was gerelateerd aan minder depressie.

Tabel 1

Beschrijvende statistieken

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>Min</i>	<i>Max</i>
1 Depressie	1.17	.19	1.00	2.26
2 EE	3.05	.29	1.80	3.67
3 SCC	2.30	.75	1.00	4.50

Noot. *M* = Gemiddelde, *SD* = Standaarddeviatie, EE = Expressed Emotions, SCC = Self-Concept Clarity.

Tabel 2

Pearson Correlatiecoëfficiënten van variabelen

	1	2	3
1 Depressie	-		
2 EE	-.03*	-	
3 SCC	.56*	-.34*	-

Noot. * $p < .001$. EE = Expressed Emotions, SCC = Self-Concept Clarity.

Een lineaire regressieanalyse is uitgevoerd om te onderzoeken of EE van ouders depressie bij adolescenten kan voorspellen. Daarnaast werd de modererende rol SCC in het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten onderzocht. Voorafgaand aan het uitvoeren van de lineaire regressieanalyse zijn de assumpties gecontroleerd. Er werden geen afwijkende resultaten gevonden.

Uit de lineaire regressieanalyse bleek het eerste model met depressie bij adolescenten als afhankelijke variabele en EE en SCC als onafhankelijke variabelen significant, $F(2, 314) = 84.93$, $R^2 = .351$, $p < .05$. Hieruit volgt dat dit model bruikbaar is om depressie bij adolescenten te voorspellen. De voorspellende factoren verklaarden gezamenlijk 35.1% van de variantie van depressie bij adolescenten. EE voorspelt significant depressie, $\beta = -.154$, $t = -3.18$, $p < .05$. Een hoge mate van EE van ouders hangt samen met een hoge mate van depressie. Dit houdt in dat hoe meer adolescenten van ouders kritiek, vijandigheid, irritatie en gebrek aan emotionele steun ervaren, hoe meer sprake van depressie bij adolescenten. Op

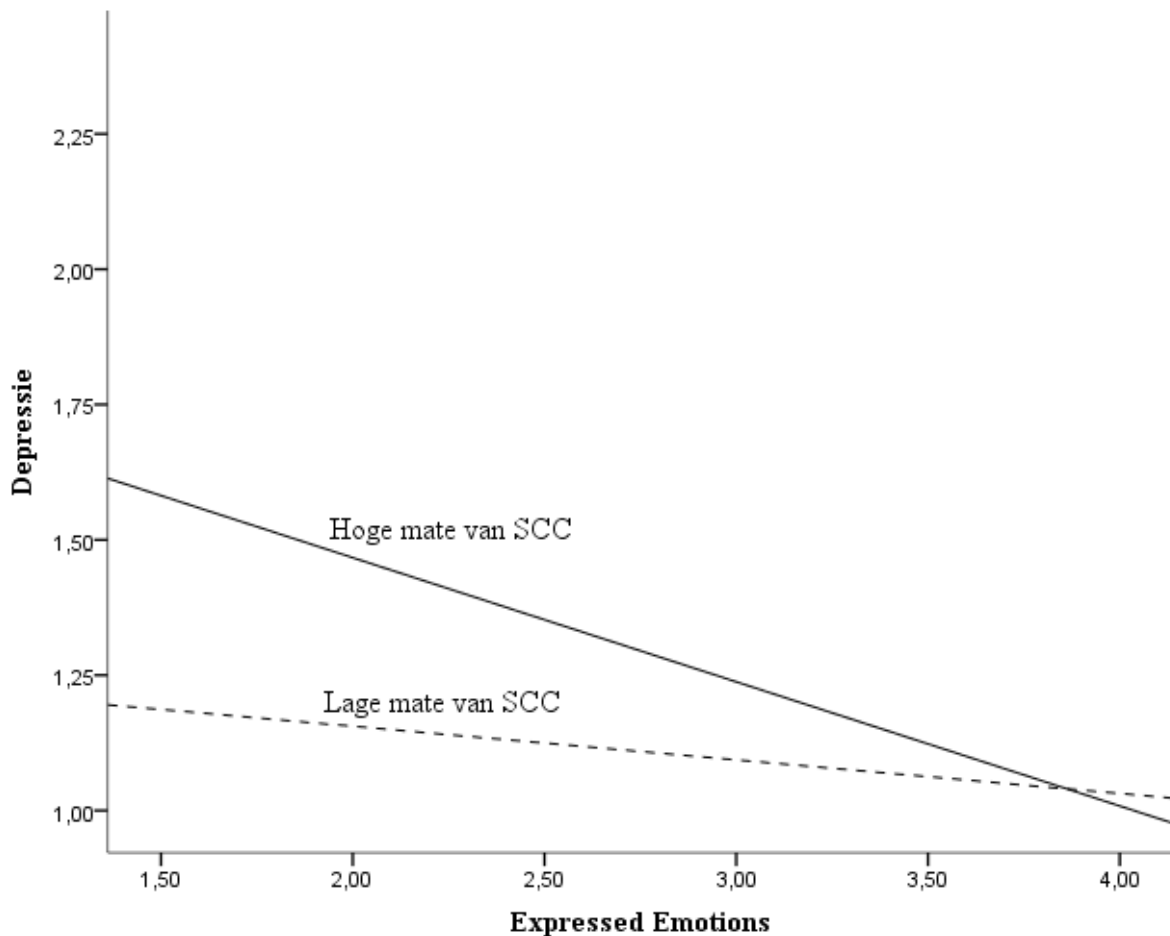
EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

basis van deze resultaten kan de eerste hypothese dus worden aangenomen. Tevens voorspelt SCC significant depressie bij adolescenten, $\beta = -.154$, $t = 10.78$, $p < .05$. Een hoge mate van SCC hangt samen met een lage mate van depressie bij adolescenten. Dit betekent dat hoe meer adolescenten consistent en zeker over zichzelf zijn, hoe minder sprake van depressie bij adolescenten. Op basis van deze resultaten kan dus ook de tweede hypothese worden aangenomen.

In een tweede model is een regressieanalyse uitgevoerd om te onderzoeken of SCC de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten modereert. De variabele SCC is opgenomen als moderatorvariabele (interactie tussen SCC en EE). Hiertoe zijn de moderatorvariabele en de onafhankelijke variabele gecentreerd. Uit deze analyse bleek het model significant te zijn, $F(3, 313) = 59.19$, $R^2 = .36$, $p < .05$. De voorspellende factoren verklaarden gezamenlijk 36% van de variantie van depressie bij adolescenten. Het toevoegen van de moderatorvariabele heeft de "goodness of fit" van het model iets verbeterd, $R^2 \text{ change} = .09$. SCC blijft een significante voorspeller, $\beta = .518$, $t = 10.76$, $p < .05$. EE is daarentegen geen significante voorspeller meer van depressie, $\beta = -.131$, $t = -2.67$, $p = 0.08$. De moderator (interactie tussen SCC en EE) is ook een significante voorspeller van depressie. SCC bleek dus te modereren in de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Zo blijkt dat het effect van EE van ouders op depressie bij adolescenten afhangt van SCC. Dit betekent dat wanneer adolescenten zichzelf zeker en stabiel voelen en zichzelf op een positieve en consistente manier beschrijven, zij zich doorgaans minder depressief voelen wanneer ouders veel kritiek, irritatie, opdringerigheid en gebrek aan emotionele steun uiten. Dit is dus consistent met de derde hypothese.

In figuur 1 is te zien dat bij adolescenten met een hoge mate van SCC het effect van EE op depressie bij adolescenten sterker is dan bij adolescenten met een lage mate van SCC. Zo bleek alleen een hoge mate van SCC een significant modererend effect te hebben op de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten, $\beta = -.324$, $t = -4.37$, $p < .05$. Dit betekent dat hoe hoger de mate van SCC is, hoe minder sprake is van depressie bij adolescenten wanneer er sprake is van een hoge mate van EE.

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Figuur 1. Interactie-effect tussen SCC en EE op het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten.

Discussie

Het doel van deze studie was onderzoek te doen naar het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten en de rol van SCC op dit verband. Dit is de eerste studie die de modererende rol van SCC op de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten heeft onderzocht. De eerste onderzoeksvraag ging in op de samenhang tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Verwacht werd dat er een positief verband bestaat tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. De tweede onderzoeksvraag ging in op de samenhang tussen SCC en depressie bij adolescenten. Verwacht werd dat er een negatief verband bestaat tussen SCC en depressie bij adolescenten. Daarnaast ging de derde onderzoeksvraag in op de rol van SCC op het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Zo werd verwacht dat SCC een modererend effect zou hebben op dit verband.

Op basis van deze resultaten kan geconcludeerd worden dat er een positief verband bestaat tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Tevens volgt uit de resultaten een negatief verband tussen SCC en depressie bij adolescenten. Tenslotte blijkt uit huidig

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

onderzoek dat SCC een modererend effect heeft op het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. De resultaten van deze studie bevestigde de hypothesen. Hieronder worden de bevindingen en implicaties van huidig onderzoek bediscussieerd.

In overeenstemming met eerdere studies is uit huidig onderzoek gebleken dat een hoge mate van EE van ouders samenhangt met meer depressie bij adolescenten (Fristad et al., 1996; McCleary & Sanford, 2002; Weintraub & Wamboldt, 1996). Wellicht wordt dit verklaard doordat een hoge mate van kritiek, vijandigheid en gebrek aan emotionele steun van ouders mogelijk eerder leidt tot depressieve gedachten en gevoelens bij adolescenten. Adolescenten kunnen namelijk bijzonder gevoelig voor kritiek of negatieve evaluaties van anderen zijn, omdat depressie wordt gekenmerkt door negatieve zelfevaluatie (Hamilton et al., 1997). Tevens brengt een hoge mate van EE verschillende negatieve gevolgen met zich mee, waaronder een negatieve ouder-adolescent interactie, deze wordt gekenmerkt door negatieve feedback met als gevolg depressieve gevoelens (Hummel & Gross, 2001). Vanwege de negatieve gevolgen van EE is het van belang dat ouders kunnen worden opgenomen in de behandeling en/of interventies van depressie bij adolescenten. Hierdoor kunnen zij leren hun emoties te herkennen en zich bewust te worden van het effect van hun emoties op de emotionele ontwikkeling van hun kinderen. Wanneer ouders leren minder kritisch, opdringerig, vijandig en geïrriteerd te zijn en emotionele steun te bieden, kan de kans op het ontwikkelen van een depressie verkleind worden.

Tevens is, consistent met eerdere studies, uit huidig onderzoek gebleken dat een lage mate van SCC samenhangt met meer depressie bij adolescenten (Bigler et al., 2001; Habermas & Bluck, 2000; Schwartz et al., 2012; Van Dijk et al., 2013). Dit kan verklaard worden doordat een depressie gekenmerkt wordt door negatieve evaluaties en gedachten over zichzelf (Alloy et al., 1997; Hamilton et al., 1997). Dit betekent dat interventies en/of behandeling voor kinderen en adolescenten met een depressie zich moeten richten op het helpen verbeteren van SCC. Dit bevordert op zijn beurt het psychologisch welzijn van adolescenten en voorkomt mogelijk het ontwikkelen van een depressie en de risico's die het met zich mee brengt, zoals suïcidaal gedrag (Tuisku et al., 2006).

Tenslotte is dit de eerste studie waaruit is gebleken dat enkel een hoge mate van SCC een significant modererend effect heeft op de relatie tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mensen met een hoge mate van SCC wellicht minder beïnvloed worden door en doorgaans beter in staat zijn om te gaan met negatieve evaluaties (Weintraub en Wamboldt, 1996). Hierdoor is het van belang dat de mate

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

van SCC en EE in kaart wordt gebracht door bijvoorbeeld in het diagnostisch proces van depressie bij adolescenten de zelfrapportage vragenlijsten SCC en LEE te integreren. Vervolgens kan de behandeling en/of interventie van depressie bij adolescenten zich richten op het helpen verbeteren van SCC bij adolescenten en EE van ouders. Het risico op depressie zal mogelijk in een eerder stadium uitblijven wanneer ouders bijvoorbeeld leren hoe zij emotionele steun kunnen bieden en adolescenten zich daardoor eerder zeker en stabiel voelen. Het geloof in eigen kunnen en gevoel van eigenwaarde neemt toe wanneer adolescenten zich gewaardeerd en geaccepteerd voelen, wat een beschermend effect heeft tegen depressieve gevoelens (Sheeber, Davis, Leve, Hops, & Tildesley, 2007; Windle, 1992).

Huidig onderzoek bevat een aantal sterke punten. Ondanks dat depressie al vaak onderzocht is, zijn er wat betreft het verband met SCC van adolescenten en EE van ouders nieuwe resultaten gevonden. Zo wordt in huidig onderzoek voor het eerst onderzocht in hoeverre SCC modereert op het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten. Tevens kunnen de resultaten van huidig onderzoek gegeneraliseerd worden naar de populatie van adolescenten door de grote steekproef. Hierdoor is de externe validiteit van huidig onderzoek goed te noemen. Daarnaast is het sterk dat er in huidig onderzoek gebruik wordt gemaakt van onderzoeksinstrumenten met een hoge mate van interne consistentie. De inter-item betrouwbaarheid van huidig onderzoek is hierdoor naar grote waarschijnlijkheid goed.

Huidig onderzoek kent daarentegen een aantal kanttekeningen. Zo wordt in huidig onderzoek gebruik gemaakt van verschillende zelfrapportage vragenlijsten. Dit brengt risico op sociaal wenselijke antwoorden met zich mee. Hierdoor wordt de interne validiteit van huidig onderzoek mogelijk bedreigd. Ook wordt voor het analyseren van de data gebruik gemaakt van de methode median split en ook dit heeft wellicht enkele negatieve gevolgen. Zo kan een median split zorgen voor verlies van informatie over individuele variabiliteit. Enerzijds zijn personen die boven de mediaan scores ingedeeld in de 'hoge' groep, ongeacht of ze extreem hoog scoren of net boven de mediaan scoren. Anderzijds zijn personen die slechts lager dan de mediaan scoren als personen met extreem lage scores samengevoegd in de 'lage' groep. Tenslotte kan een median split zorgen voor verminderde power (Iacobucci et al., 2015).

Ondanks deze kanttekeningen draagt huidig onderzoek bij aan het vergroten van kennis over onderliggende mechanismen van depressie. Tevens volgen uit de bevindingen verschillende implicaties voor de praktijk die mogelijk een bijdrage kunnen leveren aan

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

verbetering van diagnostiek en/of behandeling van depressie en, zoals eerder benoemd, het verminderen van toename van depressie bij adolescenten en hoge zorg kosten.

Op basis van huidig onderzoek kunnen mogelijk nieuwe interventies en/of behandelingen worden ontwikkeld en het diagnostisch proces van depressie worden verbeterd. Er zijn namelijk weinig interventies en behandelingen bekend waarin een combinatie bestaat tussen behandeling van depressie bij adolescenten en (opvoed) gedrag van ouders. Door ouders te betrekken bij interventies en/of behandeling van depressie bij adolescenten en aandacht te besteden aan het helpen verbeteren SCC van adolescenten zou de mate van depressie bij adolescenten mogelijk kunnen afnemen.

Daarnaast zijn er een aantal aanbevelingen te benoemen voor vervolgonderzoek. De steekproef van huidig onderzoek bestaat voor een groot deel uit Nederlandse adolescenten. Het zou bijvoorbeeld nuttig kunnen zijn om meer diversiteit in etniciteit en cultuur bij adolescenten in de steekproef op te nemen. Uit onderzoek blijkt namelijk dat SCC in westerse culturen vooral verwijst naar een autonoom construct. In het oosten wordt SCC daarentegen gevormd door de sociale omgeving. Zo worden veranderingen in de sociale omgeving geassocieerd met verandering in het zelf (Markus & Kitayama, 1991). Er bestaan dus mogelijk cultuurverschillen in hoe adolescenten naar zichzelf kijken. Door verschillende culturen en etniciteiten in de steekproef op te nemen, kunnen de resultaten mogelijk naar meerdere populaties gegeneraliseerd worden. Naast verschillen in culturen zou het waardevol zijn om het verschil tussen jongens en meisjes te onderzoeken. Uit onderzoek blijkt namelijk dat depressie vaker voorkomt bij vrouwen dan bij mannen en dit sekseverschil gedurende de adolescentie rond het 14^e of 15^e levensjaar ontstaat (Wade, Cairney, & Pevalin, 2002). Door sekse op te nemen in toekomstig onderzoek kunnen de resultaten mogelijk in meerdere mate gegeneraliseerd worden. Tevens zou deelname van ouders in onderzoek waardevolle informatie kunnen opleveren. Ouders hebben namelijk een andere blik en invalshoek op het onderwerp en kunnen een nuttige aanvulling zijn op wat adolescenten aangeven.

Kortom, er kan geconcludeerd worden dat het verband tussen EE van ouders en depressie bij adolescenten gemodereerd wordt door SCC. Hoe hoger de mate van SCC bij adolescenten, hoe minder sprake van depressie bij adolescenten wanneer ouders een hoge mate van EE laten zien. Huidig onderzoek heeft nieuwe inzichten opgeleverd betreffende onderliggende mechanismen die het ontstaan, de ontwikkeling en het verloop van depressie kunnen voorspellen. Om bij te kunnen dragen aan preventie en afname van depressie bij

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

adolescenten en de hoge zorgkosten is het van belang aandacht te besteden aan SCC bij adolescenten en EE van ouders in de diagnostiek en behandeling van depressie.

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE BIJ ADOLESCENTEN

Literatuur

- Ackard, D. M., Neumark-Sztainer, D., Story, M., & Perry, C. (2006). Parent-child connectedness and behavioral and emotional health among adolescents. *American Journal of Preventive Medicine, 30*, 59-66. doi:10.1016/j.amepre.2005.09.013
- Alloy, L. B., Abramson, L. Y., Murray, L. A., Whitehouse, W. G., & Hogan, M. E. (1997). Self-referent information-processing in individuals at high and low cognitive risk for depression. *Cognition and Emotion, 11*, 539-568. doi:10.1080/026999397379854a
- American Psychological Association [APA] (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* (5th ed.). Washington, D.C.: Author.
- Asarnow, J. R. (1992). Psychosocial intervention strategies for the depressed child. In D. P. Cantwell (Ed.), *Child and adolescent clinics in North America: Mood disorders* (pp. 257–283). Philadelphia: W.B. Saunders.
- Bell, N. J., Wieling, E., & Watson, W. (2004). Self-reflecting in developmental context: Variations in level and patterning during the first 2 university years. *The Journal of Genetic Psychology, 165*, 451-465. doi:10.3200/GNTP.165.4.451-465
- Bigler, M., Neimeyer, G. J., & Brown, E. (2001). The divided self revisited: Effects of self-concept clarity and self-concept differentiation on psychological adjustment. *Journal of Social and Clinical Psychology, 20*, 396-415. doi:10.1521/jscp.20.3.396.22302
- Burbach, D. J., & Borduin, C. M. (1986). Parent-child relations and the etiology of depression: A review of methods and findings. *Clinical Psychology Review, 6*, 133-153. doi:10.1016/0272-7358(86)90009-7
- Campbell, J. D., Trapnell, P. D., Heine, S. J., Katz, I. M., Lavalley, L. F., & Lehman, D. R. (1996). Self-Concept Clarity: Measurement, personality correlates, and cultural boundaries. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 141-156. doi:10.1037/0022-3514.70.1.141
- Campbell, J. D., Assanand, S., & Di Paula, A. (2003). The structure of the self-concept and its relation to psychological adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology, 70*, 141-156. doi:10.1111/1467-6494.t01-1-00002
- Cole, J. D., & Kazarian, S. S. (1988). The level of Expressed Emotion scale: A new measure of expressed emotion. *Journal of Clinical Psychology, 44*, 392-397. doi:10.1002/1097-4679
- Craighead, W. E., Smucker, M. R., Craighead, L. W., & Ilardi, S. S. (1998). Factor analysis of the Children's Depression Inventory in a community sample. *Psychological*

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE
BIJ ADOLESCENTEN

Assessment, 10, 156-165. doi:10.1037/1040-3590.10.2.156

- Cummings, E. M., & Cicchetti, D. (1990). Toward a transactional model of relations between attachment and depression. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 339– 372). Chicago: University of Chicago Press.
- Dallaire, D. H., Pineda, A. Q., Cole, D. A., Ciesla, J. A., Jacquez, F., LaGrange, B., & Bruce, A. E. (2006). Relation of positive and negative parenting to children's depressive symptoms. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 35, 313-322. doi: 10.1207/s15374424jccp3502_15
- Davis, K. (2013). Young people's digital lives: The impact of interpersonal relationships and digital media use on adolescents' sense of identity. *Computers in Human Behavior*, 29, 2281–2293. doi:10.1016/j.chb.2013.05.022
- De Graaf, R., ten Have, M., & Dorsselaer, S., van (2010). The Netherlands mental health survey and incidence study-2 (NEMESIS-2): Design and methods. *International Journal of Methods in Psychiatric Research*, 19, 125-141. doi:10.1002/mpr.317
- Deković, M., & Meeus, W. (1997). Peer relations in adolescence: Effects of parenting and adolescents' self-concept. *Journal of Adolescence*, 20, 163-176. doi:10.1006/jado.1996.0074
- Fergusson, D. M., Horwood, L. J., Ridder, E. M., & Beautrais, A. (2005). Subthreshold depression in adolescence and mental health outcomes in adulthood. *Archives of General Psychiatry*, 62, 66-72. doi:10.1001/archpsyc.62.1.66
- Frijns, T., & Finkenauer, C., (2009). Longitudinal associations between keeping a secret and psychosocial adjustment in adolescence. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 145-154. doi:10.1177/0165025408098020
- Fristad, M. A., Gavazzi, S. M., Centolella, D. M., & Soldano, K. W. (1996). Psychoeducation: A promising intervention strategy for families of children and adolescents with mood disorders. *Contemporary Family Therapy*, 18, 371-383. doi:10.1007/BF02197048
- Ge, X., Lorenz, F. O., Conger, R. D., Elder, G. H., & Simons, R. L. (1994). Trajectories of stressful life events and depressive symptoms during adolescence. *Developmental Psychology*, 30, 467-483. doi:10.1037/0012-1649.30.4.467
- Gerlsma, C., & Hale, W. W. (1997). Predictive power and construct validity of the Level of Expressed Emotion (LEE) scale: Depressed out-patients and couples from the general community. *British Journal of Psychiatry*, 170, 520-525. doi:10.1192/bjp.170.6.520

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE
BIJ ADOLESCENTEN

- Gutman, L. M., & Sameroff, A. J. (2004) Continuities in depression from adolescence to young adulthood: Contrasting ecological influences. *Development and Psychopathology, 16*, 967-984. doi:10.1037/0033-2909.126.5.748
- Habermas, T., & Bluck, S. (2000). Getting a life: The emergence of the life story in adolescence. *Psychological Bulletin, 126*, 748-769. doi: 10.1037/0033-2909.126.5.748
- Hamilton, E. B., Asarnow, J. R., & Tompson, M. C. (1997). Social, academic, and behavioral competence of depressed children: Relationship to Diagnostic status and family interaction style. *Journal of Youth and Adolescence, 26*, 77-87.
doi:10.1023/A:1024592213017
- Hummel, R. M., & Gross, A. M. (2001). Socially anxious children: An observational study of parent- child interaction. *Child and Family Behavior Therapy, 23*, 19-41.
doi:10.1300/J019v23n03_02
- Iacobucci, D., Posavac, S. S., Kardes, F. R., Schneider, M. J., & Popovich, D. L. (2015). Toward a more nuanced understanding of the statistical properties of a median split. *Journal of Consumer Psychology, 25*, 652-665. doi:10.1016/j.jcps.2014.12.002
- Junger, M., Mesman, J., & Meeus, W. (2003). Psychosociale problemen bij adolescenten. Risicofactoren voor psychosociale problemen bij adolescenten. Assen: Van Gorcum.
- Kessler, R. C., Avenevoli, S., & Merikangas, K. R. (2001). Mood disorders in children and adolescents: An epidemiologic perspective. *Biological Psychiatry, 49*, 1002-1014.
doi:10.1016/S0006-3223(01)01129-5
- Kessler, R. C., Berglund, P., Demler, O., Jin, R., Koretz, D., Merikangas, K. R., Rush, A. J., Walters, E. E., . . . Wang, P. S. (2003). The epidemiology of major depressive disorder results from the national comorbidity survey replication (NCS-R). *The JAMA Network, 289*, 3095-3105. doi:10.1001/jama.289.23.3095
- Kievit, T., Tak, J. A., & Bosch, J. D. (2009). Handboek psychodiagnostiek voor de hulpverlening aan kinderen (7e editie, pp. 634). Utrecht: De Tijdstroom.
- Kim, I. J., Ge, X., Brody, G. H., Conger, R. D., Gibbons, F. X., & Simons, R. L. (2003). Parenting behaviors and the occurrence and co-occurrence of depressive symptoms and conduct problems among African American children. *Journal of Family Psychology, 17*, 571-583. doi:10.1037/08933200.17.4.571
- Markus, H. R., & Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review, 98*, 224-253.

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE
BIJ ADOLESCENTEN

doi:10.1037/0033-295X.98.2.224

- McCleary, L., & Sanford, M. (2002). Parental expressed emotion in depressed adolescents: Prediction of clinical course and relationship to comorbid disorders and social functioning. *Journal of Child Psychology and Psychiatry and Allied Disciplines*, *43*, 587-595. doi:10.1111/1469-7610.00048
- Meeus, W. (2011). The study of adolescent identity formation 2000-2010: A review of longitudinal research. *Journal of Research on Adolescence*, *21*, 75-94. doi:10.1111/j.1532-7795.2010.00716.x
- Meijer, S., Smit, F., Schoemaker, C., & Cuijpers, P. (2006). Gezond verstand: Evidence Based preventie van psychische stoornissen. Bilthoven: RIVM.
- Muris, P., Schmidt, H., Lambrichs, R., & Meesters, C. (2001). Protective and vulnerability factors of depression in normal adolescents. *Behaviour Research and Therapy*, *39*, 555-565. doi:10.1016/S0005-7967(00)00026-7
- Panayiotou, G., & Kokkinos, C. M. (2006). Self-consciousness and psychological distress: A study using the Greek SCS. *Personality and Individual Differences*, *41*, 83-93. doi:10.1016/j.paid.2005.10.025
- Pavlidis, K., & McCauley, E. (2001). Autonomy and relatedness in family interactions with depressed adolescents. *Journal of Abnormal Child Psychology*, *29*, 11-21. doi:00910627/01/0200-001119.50/0
- Ritchie, T. D., Sedikides, C., Wildschut, T., Arndt, J., & Gidron, Y. (2011). Self-concept clarity mediates the relation between stress and subjective well-being. *Journal of Self and Identity*, *10*, 493-508. doi:10.1080/15298868.2010.493066
- Sander, J. B., & McCarty, C. A. (2005). Youth depression in the family context: Familial risk factors and models of treatment. *Clinical Child and Family Psychology Review*, *8*, 203-219. doi:10.1007/s10567-005-6666-3
- Schwartz, S. J., Klimstra, T. A., Luyckx, K., Hale, W. W., & Meeus, W. H. J. (2012). Characterizing the self-system over time in adolescence: Internal structure and associations with internalizing symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, *41*, 1208-1225. doi:10.1007/s10964-012-9751-1
- Sheeber, L. B., Davis, B., Leve, C., Hops, H., & Tildesley, E. (2007). Adolescents' relationships with their mothers and fathers: Associations with depressive disorder and subdiagnostic symptomatology. *Journal of Abnormal Psychology*, *116*, 144-154. doi:10.1037/0021843X.116.1.144

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE
BIJ ADOLESCENTEN

- Sheeber, L. B., Hops, H., & Davis, B. (2001). Family processes in adolescent depression. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 4, 19-35.
doi:10.1023/A:1009524626436
- Syed, M., & Seiffe-Krenke, I. (2012). Personality development from adolescence to emerging adulthood: Linking trajectories of ego development to the family context and identity formation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 104, 371-384.
doi:10.1037/a0030070
- Tuisku, V., Pelkonen, M., Karlsson, L., Kiviruusu, O., Holli, M., Ruutu, T., . . . Marttunen, M. (2006). Suicidal ideation, deliberate self-harm behaviour and suicide attempts among adolescent outpatients with depressive mood disorders and comorbid axis I disorders. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 15, 199-206.
doi:10.1007/s00787-005-0522-3
- Van Beek, Y., van Dolderen, M., & Dubas, J. S. (2006). Gender-specific development of nonverbal behaviours and mild depression in adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47, 1272-1283. doi:10.1111/j.1469-7610.2006.01663.x
- Van Dijk, M. P. A., Branje, S., Keijsers, L., Hawk, S. K. T., Hale, W. W., & Meeus (2013). Self-Concept Clarity across adolescence: Longitudinal associations with open communication with parents and internalizing symptoms. *Journal of Youth and Adolescence*, 43, 1861-1876. doi:10.1007/s10964-013-0055-x
- Wade, T. J., Cairney, J., & Pevalin, D. J. (2002). Emergence of gender differences in depression during adolescence: National panel results from three countries. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 41, 190-198.
doi:10.1097/00004583-200202000-00013
- Weintraub, P., & Wamboldt, M. Z. (1996). Expressed emotion in child psychiatry: a risk factor for psychopathology and treatment resistance? *Current Opinion in Psychiatry*, 9, 241-246. Verkregen van <http://ovidsp.tx.ovid.com.proxy.library.uu.nl/sp-3.25.0a/>
- Windle, M. (1992). Temperament and social support in adolescence interrelations with depressive symptoms and delinquent behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 21, 1-21. doi:10.1007/BF01536980
- Wu, C. H. (2009). The relationship between attachment style and self-concept clarity: The mediation effect of self-esteem. *Personality and Individual Differences*, 47, 42-46.
doi:10.1016/j.paid.2009.01.043
- Wu, J., Watkins, D., & Hattie, J. (2010). Self-concept clarity: A longitudinal study of Hong-

EXPRESSED EMOTIONS VAN OUDERS, SELF-CONCEPT CLARITY EN DEPRESSIE
BIJ ADOLESCENTEN

Kong adolescents. *Personality and Individual Differences*, 48, 277-282.

doi:10.1016/j.paid.2009.10.011